

"Jeprški učitelj" Simona Jenka v arhivskem gradivu Zgodovinskega arhiva Ljubljana

NATAŠA BUDNA KODRIČ

Oh stotrideseti obletnici smrti pesnika
Sorškega polja.

Zgodba

Jenkova povest *Jeprški učitelj* je bila objavljena leta 1858 v Slovenskem glasniku. Nastala je na podlagi Levstikovega literarnega programa (orisanege v *Potovanju od Litije do Čateža* in v *Napakah slovenskega pisanja*), v katerem je pisec svetoval, kako je treba pisati, *da bo prav slovensko*. Toda Jenko mu s svojim poskusom ni preveč ustregel, predvsem zaradi jezika, ki ga je vzel iz nekoliko ponemčene govorice domačega Sorškega polja. Tudi drugi sodobniki, npr. Anton Janežič, urednik Slovenskega glasnika, niso spoznali Jenkove pripovedniške nadarjenosti. Tako je ostal *Jeprški učitelj* njegova zadnja povest.

Glavna oseba v zgodbi je mežnar in učitelj na Jeprei, ki raje popiva in stavi na loteriji kot poučuje. V vaški gostilni pivskim tovarišem razlaga svoje izračunavanje pravih števil za loterijo. Njegovo govorjenje se večini zdi nemnost in se iz učitelja norčujejo, čeprav se nekateri skrivaj njegovih nasvetov tudi držijo. Ko po več komičnih položajih ob pomoči luninih men in šmarnega pajka določi tri številke za loterijo, za katero je prepričan, da mu bo prinesla bogastvo, mu na poti v Kranj veter v Savo odpilne klobuk z edlinim goldinarjem, ki ga ima in ki ga potrebuje za loterijo. Ob bređenju po vodi in iskanju denarja se mu obrači um. Šele zvečer pritava domov, zboli in naslednji dan umre. Zgodba se konča moralno poučno: župana, ki učitelja ni maral in mu je grozil z izgubo službe, po njegovi smrti peče vest, zato povrne pokojnikove dolgove, pa še za mašo prispeva, pivski tovariš Martinček, ki na loteriji z učiteljevo pomočjo zadene terno, pa mu postavi nagrobnik.

Jenko se je v *Jeprškem učitelju* lotil nekaterih stvari, ki jih literarni kritiki niso opazili, so pa toliko bolj zanimive zgodovinarjem, saj karakterizirajo čas dogajanja. S tega vidika bi opozorila predvsem na dve: neredno obiskovanje pouka na podeželju in igranje loterije. Jenko v uvodu zgodbe pravi, da je šola na Jeprei vsako leto potekala le kake štirinajst dni, *tako da je bil učitelj le nekatere dni v letu rex učitelj*. *Farmani so trdili, da je učitelj tega kriv; učitelj pa je starše dolžil, da otrok, ki prastovoljno nočejo v šolo, noter ne silijo. Kdo je imel prav, ni lahko teči; ali gotovo je, da je bilo to otrokom všeč in*

učitelju ne navzkriž. Za slabo stanje ljudskega šolstva na Kranjskem je bilo več vzrokov: pomanjkanje šol (Kranjska je bila v tem pogledu najrevnejša v cesarstvu), za katere nobeden od "patronov" ni rad prispeval (župnija, zemljiški gospod), pa tudi starši niso bili navdušeni nad pošiljanjem otrok v šolo, saj je bila miselnost, da kmetom šola ni potrebna, zelo razširjena, pouk je bil v nemškem jeziku, slabe učiteljske plače pa v ta stan tudi niso privabljale dobro šolanega kadra. *Tako sta učenček in učitelj v šolo hodila, ker (če) že drugač biti ni moglo.*¹

Igranje na srečo je posrečeno predstavljeno v povezavi s siromašnim učiteljskim poklicem, ki pokaže tudi na velik razmah te igre v sredini 19. stoletja. Da so na loteriji precej igrali, nam potrjuje številni oglasi v časopisju, ki so vabili na vlaganje stav. Na drugi strani so bili vsi, ki so se preveč predajali tej strasti, tarča posmeha, o čemer nam govori Jenkova zgodba. Literarno so se tega vprašanja lotili še nekateri, na primer Anton Zavratnik v veseloigri *Loterist* (1889).

Namen članka je ugotoviti, ali je Jenko v učitelju res upodobil katero izmed resničnih oseb svoje sodobnosti, kot je omenjeno v opombah zbranih del.

Kraj in čas

Jenko zgodbo le delno datira in lokalizira. Čeprav se fabulativno dogaja na Jeprei, je jasno, da je imel avtor v mislih drug kraj (Mavčiče,² mogoče tudi Smlednik). Že sama pomembnost kraja - s šolo in gostilno, župnijo in občino - kaže, da gre v resnici za prisposodobno, saj je Jeprea (kot del naselja Zgornja Senica v občini Medvođe³) imela še leta 1900 le eno hišo in podružnično cerkev. Po drugi strani pa sta tako Mavčiče kot Smlednik bili občini, s svojima lastnima župnijama in šolama (Mavčiče sicer šele od 1873).

¹ Nekaj od ljudskih šol na Kranjskem, *Novice*, 5. 2.1851, str. 26; prim. še Žalostni stan učiteljev po deželi, *Novice* 1849, str. 187; *Novice* 1851, str. 80, 84, 90, 172; dr. Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Najnovejša doba, zv. 13, 1935, str. 906, 907.

² Prim. Grafenauer, *Zgodovina slov. slovstva*, II. del, Ljubljana 111, str. 390, op. 2.

³ *Gemeindelexikon von Krain*, Wien 1905.

Simon Jenko (1835-1869)

Časovno je Jenko postavil dogajanje v dobo, ko naj bi šola na Jeprci obstajala deset let. Ravno v tem času je umrl stari župnik in prihajal novi, dotlej kaplan v Šmartinu (Stražišče pri Kranju). Najstarejša šola v širšem Jenkovem domačem okolju je bila smledniška - ustanovljena leta 1815. Bila je tudi Jenkova prva šola in mu je verjetno rabila za osnovo v zgodbi. Čas dogajanja naj bi bila torej 20. leta 19. stoletja.

Glavne osebe

Učitelj, ki ga je vzel za glavno osebo, naj bi bil po predvidevanju⁴ njegov prvi ljudskošolski učitelj v Smledniku (Janez Lenarčič⁵) ali celo njegov prednik (Matija Križnar). Glede na omenjena dejstva v zvezi z učiteljem in glede na njegove lastnosti bi težko našli ustrežno osebo med sodobniki opisovanega časa. Če se opremo na kroniko smledniške šole,⁶ ki jo je pisal za nazaj poznejši učitelj Martin Krek, ugotovimo, da je bil Matija Križnar, prvi učitelj v smledniški šoli. (1815-1828), zares najprej mežnar, ki so ga za učitelja izvolili vaščani, ker je bil toliko izšolan, da je govoril in pisal slovensko in nemško. Tudi časovno sodi v okvir, ki ga je postavil Jenko. Kronist o njem piše: "Ta učitelj za silo je podučeval skozi 13 let otroke slovensko in nemško brati, pisati, pa tudi očenaš in česena si

Marija so po nemško molili. Šolo obiskovalo je zimski čas kakih 20 učencev in učenk, na spomlad pa jih je nad polovico šolo zapustilo."

Janez Lenarčič je nastopil službo učitelja leta 1839. Tudi on je opravljal službo cerkovnika in organista. Ta se je preselil v novo šolsko poslopje, imel pa je tudi pripravno ino svitlo stanovanje. Ta gospod je še vedno po starem kopitu podučeval. Ker tudi nobenih zapisnikov njegovih o tukajšnji šoli nisem našel, torej mi ni lahko stan šole o njegovi dobi-konstatirati. Ker ga je Bog z veliko družinico obdaril, služba pa je bila prav pičla, ker od šole je dobival od vsake glave premožnih otrok 10 starih krajcarjev na mesec, kateri je v šolo hodil in je hotel šolnino plačati, za orglarijo pa je imel o Božiču prosto biro v ajdi, in vse tri službe skupaj so komaj nesle 300 gl. Zatorej si je zopet pomagal naprej, in se je oktobra mesca 852 leta od tod preselil v Goče na Vipavsko...

Podobnosti z Jenkovim učiteljem je torej le nekaj, več je razlik: jeprški učitelj je bil že prileten, na Jeprci je živel trideset let, v vasi so ga imenovali bolj mežnar kakor učitelj in bil je brez družine. Župan ga je v zgodbi okarakteriziral: "Da otroci v šolo ne hodijo.... kdo je tega kriv? Ne naye se drugega ne, kakor kaj se pravi tepen biti. Še če bi silili, svojih ne pustim k njemu; najmanjšega mi je lani otepel, da je cel teden buškasto glavo nosil. Plačamo ga pa vendar pošteno: ima bera, ima drva, vse ima, toliko dobi, da bi se vsak dan opijanil, ko bi ga ne bil že preveč navajen, in to vse z našim denarjem. Naše denarje nosi v loterijo; in kaj nam stori za vse to? Orglati toliko, kakor on zna, bi se bil že davnaj moj hlapec naučil; kakih deset viž, ki jih je že pred dvajsetimi leti znal, še zmeraj lajna; nove se ni še nobene naučil, kar naš kruh je. Ko bi ne bil rajnkemu fajmoštru... tako na srce privezan, jaz bi se bil že davnaj za to potegnul, da bi bili poštenega šolmoštra dobili. Za tako plačilo, kakor ga mu mi dajemo, si ga lahko izberemo, saj je skoraj vsak šolmošter berač proti jeprškemu. Naj pridejo novi gospod, prva reč, o kateri bom z njimi govoril, bo ta, in če Bog da, bono faro rešili tega rejenca."

V kroniki smledniške šole pa beremo, da je imel Lenarčičev naslednik Janez Dolinar (1852-1855) prav nasprotno težavo: niti staršev niti vaških pomembnežev ni mogel prepričati, da bi pošiljali otroke v šolo. Svojem nasledniku kronistu Kreku je povedal: ... *Mojega bivanja v Smledniku sem tudi marsiktero grenko uro imel zlasti kar je šolo zadevalo. Ker je ravno v tistih letih stara šolska doba z novo menjala, proti kateri so ljudje kakor tudi duhovščina z županom vred proti njej protestirali na vse kriplje. Vsaki mesec namreč sem mogel dvakrat župani naznaniti otroke, ki niso v šolo hodili. Zoper to postavo sta se vzdignila g. fajmošter Simon Kavalar in župan Jernej Drobnič ter učitelju velela naj se vse to pisanje opusti. Ad acta! Pod klop z*

⁴ Simon Jenko, Zbrano delo, Ljubljana 1965, II. knjiga, str. 254.

⁵ V opombah ZD napačno navedeno Lavrenčič.

⁶ ZAL, fond Osnovna šola Simon Jenko Smlednik, LJU 399.

postavo! Učitelj je velikaše vbojal. Ali kaj se zgodi? Kmalu pride šolski nadzornik gosp. vitez Franc Močnik in tirja ojstro od uene mesečne izpiske. Učitelj ni intel kaj pokazati. Sicer se je upiral na ukaz gosp. fajmoštra in župana, ali nič ni pomagalo. Bila je uevihta čoz učitelja, da je bilo groza. Unina dvema se ni nič zgodilo, le učitelj je mogel preterpeti vse. Prekvato me je jezilo, tem boljše, ker sta se una dva mi za herboum suezjala. Tako je mogel vboji učitelj večkrat po nedolžnem veliko terpeti.

Sklep

Mogoče je, da je Jenko poznal le razmere v Smledniku, saj so se dogajale neposredno pred nastankom zgodbe, in je napisal zgodbo kot farso, v kateri je vso krivdo za slabo stanje v šolstvu naprtil učitelju - pijancu in loteristu.

Verjetno pa je Jenko preprosto napisal humoresko za Janežičev Glasnik. Podlaga humoreske je (tako kot za drugi dve njegovi humoristični zgodbi *Spomini* in *Tilka*) realen kraj dogajanja in izmišljene glavne osebe. Poanto svoje povesti ali pa nekatere učiteljeve lastnosti je morda celo dobil pri nekateri(h) drugi(h) konkretni(h) osebi(ah): pri svojih drugih osnovnošolskih učiteljih v Kranju (Marku Podobniku, Matiji Potočniku ali Avguštinu Engelmannu), ali pa pri novomeških oziroma ljubljanskih gimnazijskih profesorjih.

ZUSAMMENFASSUNG

ZUM 130. TODESTAG DES DICHTERS DES SORÄFELDES

In den Anmerkungen zu Jenkos Gesamtwerk (DZS 1965) wird angeführt, der Hauptheld der Erzählung *Jeprški učitelj* sei ein Lehrer aus Jeprca, vielleicht ein Lehrer der Volksschule Smlednik, deren erste Klassen auch Jenko besucht hatte. Auf der Grundlage der Archivmaterials, das im *Historischen Archiv Ljubljana* (Zgodovinski arhiv Ljubljana) aufbewahrt wird, vor allem aber der Schulchronik, die bis zum Jahr 1821 zurückreicht, kann dies nicht bewiesen werden. Der Autor dürfte einzelne Charakterzüge des alkoholkranken Lehrers und Lottu-Spielers tatsächlich einem Zeitgenossen abgesehen haben, die Erzählung in ihrer Gesamtheit ist jedoch wahrscheinlich nur eine Farce, die von miserablen materiellen Verhältnissen der damaligen Lehrerschaft zeugt.

SUMMARY

UPON THE 130th ANNIVERSARY OF THE DEATH OF SIMON JENKO - THE POET OF SORŠKO POLJE

The footnotes in the collection of Simon Jenko's works (published by DZS in 1965) mention that the main character of his story *Jeprški učitelj* (*The Teacher from Jeprca*) may have been one of the teachers of the Smlednik Primary School, which Jenko also attended, yet both the documents kept in the Historical Archives of Ljubljana, as well as the school chronicles which contains records dating back all the way to 1821, fail to provide conclusive proof of this conjecture. Although it is possible that the character of the teacher (that of a gambler with a drinking problem) was inspired by one of the author's contemporary, it is far more likely that the entire story is, after all, merely a farce, the aim of which was to portray the poor conditions prevailing in the education system at the time.

